

*Шпак Л. Р.,
магістр філології
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

*Жорняк Н. Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

*Оніщук І. В.,
методист
Відокремленого структурного підрозділу «Тернопільський фаховий коледж
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя»*

ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОГО ВІДТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті розглянуто перспективи дослідження перекладу релігійної метафори в художньому дискурсі. Об'єктом дослідження є метафора в художньому дискурсі, представлена у вигляді поетично трансформованої концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор. Доведено, що релігійні метафори у художньому дискурсі відіграють значущу роль. Оглядаючи відтворення аналізованої метафори в перекладі М. Габлевич, можна помітити, що в ньому максимально точно відтворено весь комплекс окреслених вище складнощів. Націлений на якнайповніше донесення до читача особливостей унікального способу концептуалізації, характерного для Е. Дікінсон, цей переклад відтворює як мікрорівень аналізованої концептуальної метафори, так і її тісне переплетення з окресленими вище творчими авторськими метафорами. Причому, як варто зазначити, все це сприймається органічно й цілісно за рахунок всеоб'єднуючого фреймового підґрунтя – ніжного, замилуваного, повного співчутливої любові аттитюду, що буквально охоплює всю поезію, об'єднуючи її в єдиний емоційно-смісловий гештальт. Створенню такого гештальту сприяє, зокрема, досить точна передача аспектів образності, скомпонованих навколо образу-схеми у зв'язку з застосування механізму розширення як про зчеплене і разом з тим динамічне відтворення когерентних аспектів образності, що досягається за рахунок підсилення персоніфікації та передачі ефектів текучості. Встановлено, що потенційну складність для перекладу становить також відтворення специфічного для жителів Нової Англії ХІХ ст. образно навантаженого концептуального проектування. Підтверджено, що найбільшу складність для перекладу може становити рідкісне для поетично трансформованої поетичної метафори переключення від прототипової версії до мариністичної: після прибуття мандрівника на небо все, що до того розглядалося в сухопутньому ключі, починає трактуватися як приналежне морю, що відповідно відображається як на структурі концептуальних проектувань, так і на образному аспекті.

Ключові слова: метафора, поетична метафора, концептуальна метафора, когнітивно-дискурсивна парадигма, структурні диспозиції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Вивчення метафори в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми передбачає перспективні шляхи мовознавчих студій, що визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали праці таких дослідників, як Е. Табаковська, Дж. Стін, К. Мак Елханон, О. Єсель, К. Шеффер А. Аль-Харрасі, З. Кьовечеш, М. Шаттлворт, Н. Мандельбліт, А. Аль-Хаснаві, А. Шмідт, С Ардуні та багато інших.

Формування мети статті. Мета дослідження: проаналізувати проблеми когнітивного відтворення релігійної метафори в художній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Твір, що ми обираємо для аналізу, – це твір 'A poor – torn heart – a tattered heart', представлений у версії М. Габлевич [1, с. 47].

Ця метафора є вже зовсім іншою в тому плані, що в якості її епістемної домінанти чітко окреслюється християнство. Вона є вже варіацією універсальної метафори у вимірі іудео-християнської традиції західної культури, і її повна назва окреслюється як «ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДРОЖ У ВІЧНІСТЬ». Ще однією суттєвою відмінністю від попередньої є когнітивний механізм, використаний для поетичної трансформації цієї метафори – механізм розширення, що виявляється у привнесенні до класичного образу-схеми додаткових аспектів образності. Застосування цього механізму означає, що концептуальні проектування, які структурують метафору і її епістемному вимірі, не піддаються переробці і залишаються в незмінному вигляді, тобто саме в тому вигляді, який характерний для моделі християнства, де на перший план виходять такі проектування, як «небо – це орієнтир», «життєві труднощі – це перешкоди» («шлях на небо – це вузький шлях»), «Ангели – це провідники». Все це, у свою чергу, активізує відповідний фреймово-сценарний блок – архетипове уявлення, яке організовує загальні пропозиційні та орієнтаційні характеристики вузького життєвого шляху, проходження якого розкривається як запорака осягнення неба. Відтак запускається відповідна інтенціональність,

Таблиця 1

Загальний блок	
Повна назва метафори	«ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ У ВІЧНІСТЬ»
Тип метафори	Базова комплексна концептуальна розширена структурна поетично трансформована метафора (варіація універсальної метафори у внутрішньокультурному вимірі, а саме у вимірі іудео-християнської традиції західної культури)
Версія метафори	Прототипова (мандрівка пішки) & елементи маркованої культурною моделлю мореплавства (подорож по морю)
Активована епістемна модель	Християнство
Когнітивний механізм поетичної трансформації	Розширення
Основний фокус значення	Ідея прогресу як наближення до вічного життя з Богом
Структурний блок	
Домен джерела & цільовий домен	<ul style="list-style-type: none"> • Подорож • життя
Концептуальні проектування, що структурують метафору (для комплексних)	<ul style="list-style-type: none"> • «Людина, що йде по житті, – це подорожний» & елементи «людина, що йде по житті, – це вітрило»; • «проживання життя – це рух уздовж дороги» & елементи «проживання життя – це подорож по морю»; • «вічність (небо) – це фінальна точка шляху, що відкривається з площини у простір» & елементи «вічність – це гавань (гавані)»; • «життєві труднощі – це перешкоди» («шлях на небо – це вузький шлях»); • «Ангели – це провідники»; • «небо – це орієнтир»; • «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики»
Особливості образ-схеми	Класична для християнської версії метафори схема руху вздовж шляху, що веде у вічність (на небо)
Додаткові аспекти образності	У вимірі шляху: <ul style="list-style-type: none"> • образ дня, що у вигляді відпливної течії відносить на захід срібло; • напівперсоніфікований образ ночі, що ніжно спускається на землю; • образ зірок, що вогниками загораються на небі. У вимірі неба (у позашляховому вимірі вічності): <ul style="list-style-type: none"> • напівперсоніфікований образ гаваней (притулків), які «відводять від штормів» заблукалі вітрила. У двох вимірах: <ul style="list-style-type: none"> • мандрівник представлений в народно-поетичному образі «серденька», що у вимірі шляху стає забрудненим в пилюку, а у вимірі неба вбирається в нові садалі.
Сюжетна канва (для розширених метафор)	Втомлений мандрівник дістається до фінальної точки окресленого перед ним шляху, і ця точка виводить його із площини у простір
Фреймово-сценарний блок	
Активована фреймова структура	Базове знання, який організовує пропозиційні та орієнтаційні характеристики ситуації, пов'язані з мандрами та необхідністю перепочинку; архетипове уявлення, який організовує пропозиційні та орієнтаційні характеристики уявлюваної ситуації виходу у вічність, характерне для епістемної моделі християнства
Можливі сценарії	<ul style="list-style-type: none"> • сценарій відчаю і безнадії, пов'язаний зі зневірою; • сценарій віднайдення миру і гармонії під час переживання труднощів, пов'язаний з вірою
Активовані сценарії	Сценарій віднайдення миру і гармонії під час переживання труднощів, пов'язаний з вірою в Бога і в вічне життя
Окремі компоненти фреймово-сценарної структури (етапи, лінійна послідовність, причинні зв'язки, ціль)	<ul style="list-style-type: none"> • життєва подорож має чітку ціль: перехід у вічність (на небо); • втому, праця і переживання життєвих бур (вузький шлях) – запорука осягнення неба.
Інтенціональні характеристики сценарію: аспект аттитюдів	<ul style="list-style-type: none"> • евалюативний аттитюд: відсутній, що пов'язано з християнським смиренням; • аттитюди очікувань: не виражені, що пов'язано з повним християнським покладанням на волю Божу і її смиренним прийняттям; • емоційні аттитюди: світле відчуття мирності по-християнськи настроєного духу; відчуття Божої любові і жадючої доброти, розлитої у світ; замилування цією любов'ю і добротою; відчуття благоговіння перед тасмницею життя, яка відкривається в Бозі; • акційний аттитюд: установка на мирне прийняття волі Божої і вхід у Царство Небесне; • віра: по-дитячому відкрита віра в Бога, що, зокрема, виявляється також в аспекті довіри
Інтенціональні характеристики сценарію: смисловий аспект	<ul style="list-style-type: none"> • життєвий шлях не закінчується – він відкривається у небо; • Божа любов розлита як увимірі неба, так і у вимірі шляху; • Ангели близько: їхні дороги співпадають з дорогами людей.

у структурі якої, що знову-таки характерно для цієї метафори, ключове місце займає віра – по дитячому відкрита віра в Бога і довіра до Нього. Віра у структурі такої інтенціональності власне і виявляється тим фундаментом, на якому будуються глибоко благочестиві, благоговійні християнські аттитюди та їх смислові аспекти. Метафора є глибоко релігійною, вона збирає в єдиний гештальт почуття і сподівання віруючої людини і змальовує їх у вигляді народно-поетизованої луб'яної картинки, де в кількох мазках майстерно застосованої образності відтворено глибини народного духу, і саме це власне і становить реалізацію оригінального авторського задуму – і разом з тим

основну проблему для трансформації з менталітету та концептосфери американського народу в менталітет і концептосферу українського.

Ще одну потенційну складність для перекладу становить також відтворення специфічного для жителів Нової Англії XIX ст. образно навантаженого концептуального проектування, яке, за К. Шеффнер, складає «мікрорівень» концептуальної метафори – проектування о «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики» ('sandals for barefoot') [2, с. 1253]. Це, як варто зазначити, є народно-поетичною деталлю, характерною для християнства саме у його західному варіанті, що,

зокрема, простежується в поезії Е. Дікінсон, де люди входять на небо босими ('barefoot'), а на дорозі, по якій вони йшли, перш ніж туди потрапити, може часом навіть залишитися зношений черевик ('And this worn shoe just fits the track'). Всі ці моменти, що зігрівають душу американського читача, можуть бути незрозумілими для читача українського.

І, накінець, чи не найбільшу складність для перекладу може становити рідкісне для поетично трансформованої поетичної метафори переключення від прототипової версії до мариністичної: після прибуття мандрівника на небо все, що до того розглядалося в сухопутному ключі, починає трактуватися як приналежне морю, що відповідно відображається як на структурі концептуальних проектувань, так і на образному аспекті. Для читача, знайомого з поезією Е. Дікінсон, таке переключення не викликає труднощів: йому зрозуміло, що тут йдеться про присутність у творі поряд з концептуальною метафорою «ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ У ВІЧНІСТЬ» іншого, творчого авторського комплексу метафор, який можна окреслити як «ЖИТТЯ – ЦЕ СУХОПУТНЯ ПОДОРОЖ» & «ВХОДЖЕННЯ У ВІЧНІСТЬ – ЦЕ ПОЧАТОК МАНДРІВКИ ПО МОРЮ»: "Exultation is the going of an inland soul to the sea ... into deep Eternity" [1, c. 76]; "Before them lies escapeless sea – the way is closed they came". З цієї точки зору аналізоване переключення може містити ідею зміни бачення, близьку до парадигмальної: у вимірі неба як моря усі речі починають бачитися як морські. Але це знову-таки дуже тонка і майже невловима ідея, яку важко схопити в оригіналі, а тим більше в перекладному тексті.

Основний фокус перекладу М. Габлевич, знаходиться у фреймовій площині, а конкретніше в архетиповій ситуативній площині та площині аттитюдів – з тією відмінністю, що в нас ці площини повинні були, наскільки це релевантно, набрати українського колориту. З цієї метою ми в першу чергу скористалися порадою Дж. Стіна про необхідність дослідження розширених метафор, причому з урахуванням тих із них, які належать поетичному дискурсу, з перспективи жанрового аналізу [3], [4], [5] перенісши цю раду зі сфери дослідження творчих, або ж «навмисних» метафор, у сферу поетично трансформованих концептуальних. Відтак 'a heart' набрало в нашому перекладі форми «серденько», характерної для українського народнопоетичного дискурсу; з'явилися характерні для цього дискурсу тавтологічні звороти у поєднанні з нетавтологічними синтагмами («сіло собі», «Ангели Божі»). Все це допомагає активувати архетипову фреймову структуру, яка відповідає уявленій ситуації виходу у вічність, саме у тій формі яка притаманний християнству на українському ґрунті, залучивши при цьому відповідний спектр, з одного боку, аттитюдів розуміння, замилювання і співчуття, а з другого – смислових аттитюдів, зокрема, аттитюду, окресленого нами як «Ангели близько: їхні дороги співпадають з дорогами людей». Співзвучні зміни торкнулися також аспекту образності: оскільки, скажімо, українець схильний бачити день швидше як золотий, який відлітає птахом, ми представили його у вигляді золотого птаха, відповідно змінивши образну модель плинності й текучості на модель польоту, але, якщо ми досягли цілі, то образна експресія при цьому має наблизитися до експресії вихідного тексту.

Особливо важко, та й навряд чи й потрібно, було відмовитися від нехарактерного для концептосфери українця образно навантаженого концептуального проектування «старе життя – зношені черевики»; «нове життя – нові черевики» ('sandals for

barefoot'), яке, у термінології К. Шеффнер, складає «мікрорівень» [2, с. 1267] аналізованої концептуальної метафори, тож ми, знову-таки переключившись у жанрово-стилістичну площину, уклали його в контекст близького сприйняття українця тавтологічного звороту, пудсиленого часткою «вже». Що ж стосується важкого для сприйняття українців, і особливо жителів континентальних регіонів переключення на мариністичну версію, то цим компонентом нам вже довелося пожертвувати, залишивши – у злегшеній формі порівняння – ремінісценцію вітрил, яка у поєднанні з адаптивною саме для цього типу сприйняття доповняльною атрибутивною характеристикою «легкі», яка відсилає до високо функційної на українському ґрунті метафори «МИР ДУШІ – ЦЕ ФІЗИЧНА ЛЕГКІСТЬ» («легше на душі», «це велике полегшення») і відповідно до почуття легкості, що може бути асоційованим з підняттям в небо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Аналіз показав релігійні метафори у художньому дискурсі відіграють значущу роль. Оглядаючи відтворення аналізованої метафори в перекладі М. Габлевич, можна помітити, що в ньому максимально точно відтворено весь комплекс окреслених вище складнощів. Націлений на якнайповніше донесення до читача особливостей унікального способу концептуалізації, характерного для Е. Дікінсон, цей переклад відтворює як мікрорівень аналізованої концептуальної метафори, так і її тісне переплетення з окресленими вище творчими авторськими метафорами. Причому, як варто зазначити, все це сприймається органічно й цілісно за рахунок всеоб'єднуючого фреймового підґрунтя – ніжного, замилюваного, повного співчутливої любові аттитюду, що буквально охоплює всю поезію, об'єднуючи її в єдиний емоційно-смисловий гештальт. Створенню такого гештальту сприяє, зокрема, досить точна передача аспектів образності, скомпонованих навколо образу-схеми у зв'язку з застосування механізму розширення. Йдеться про зчеплене і разом з тим динамічне відтворення когерентних аспектів образності, що досягається за рахунок підсилення персоніфікації та передачі ефектів текучості.

Література:

1. Дікінсон Е. Лірика. З англ. / упоряд. та передм. С. Павличко. К.: Дніпро, 1991. 301 с.
2. Schäffner Ch. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. № 36. P. 1253–1269.
3. Steen G. Questions about metaphor in literature. *European Journal of English Studies*. 2004. V. 8, No. 3. P. 337–354.
4. Steen G. The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor. *Metaphor and Symbol*. 2008. № 23(4). P. 213–241.
5. Steen G. Translating metaphor: What's the problem? *Tradurre Figure. Translating Figurative Language* [ed. D. R. Miller & E. Monti]. Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. P. 11–24.

Shpak L., Zhorniak N., Onishchuk I. Problems of cognitive reproduction of religious metaphor in fiction

Summary. The article examines the prospects of researching the translation of a religious metaphor in artistic discourse. The object of research is metaphor in artistic discourse, presented in the form of poetically transformed conceptual metaphor and creative conceptual metaphors. It has been proven that religious metaphors play a significant role in artistic discourse. Reviewing the reproduction of the analyzed

metaphor in M. Gablevych's translation, it can be seen that it reproduces the entire set of complexities outlined above as accurately as possible. Aimed at conveying to the reader the features of the unique way of conceptualization characteristic of E. Dickinson, this translation reproduces both the micro-level of the analyzed conceptual metaphor and its close interweaving with the creative author's metaphors outlined above. Moreover, as it should be noted, all this is perceived organically and holistically due to the all-unifying frame basis – a tender, endearing, full of sympathetic love attitude that literally encompasses the entire poetry, uniting it into a single emotional and meaningful gestalt. The creation of such a gestalt is facilitated, in particular, by a fairly accurate transfer of imagery aspects arranged around a schematic image in connection with the use of the expansion mechanism as a connected and at the same time dynamic reproduction

of coherent aspects of imagery, which is achieved due to the strengthening of personification and the transmission of fluidity effects. It has been established that a potential difficulty for the translation is also the reproduction of the New Englanders of the 19th century. figuratively loaded conceptual design. It has been confirmed that the greatest difficulty for translation may be the rare for a poetically transformed poetic metaphor switch from the prototypical version to the marine version: after the traveler's arrival in the sky, everything that was previously considered in a terrestrial way, begins to be interpreted as belonging to the sea, which is accordingly reflected in the structure of conceptual designs, as well as on the figurative aspect.

Key words: metaphor, poetic metaphor, conceptual metaphor, cognitive-discursive paradigm, structural dispositions.